

Vallásosság a mai Magyarországon

ROSTA GERGELY

1973-ban született Győrben. A Műnsteri Egyetem Vallásszociológiai Tanszékének tudományos munkatársa, a PPKE Szociológiai Intézetének docense.

¹Tomka Miklós: *A vallásosság mérése*. Magyar Pszichológiai Szemle, 1973/1–2. 122–135.;

Tomka Miklós: *A változó vallásosság mérésének problémái*. Magyar Pszichológiai Szemle, 1977/4.

363–376.; Földvári

Mónika – Rosta Gergely:

A modern vallásosság megközelítési lehetőségei. Szociológiai Szemle, 1998/1. 127–137.

A vallásosság helyzetével, változásával kapcsolatban a vallásszociológusnak leggyakrabban feltett kérdés mennyiségi. Hányan vannak a vallásosak, hogyan alakult a létszámuk, és leginkább: hányan lesznek, ha a trendek így folytatódnak? Ezekre a kérdésekre ritkán adhatók egyszerű és egyértelmű válaszok, aminek több oka van. Az egyik magának a vallásosságnak, s ebből fakadóan a vallásosoknak a meghatározására vezethető vissza. A teológiával ellentétben a vallásszociológia nem egyetlen vallás által megfogalmazott kritériumok alapján tekint valakit odatartozónak vagy kívülállónak, hanem megpróbál általánosabban alkalmazható szempontokat figyelembe venni, miközben nem célja a különböző vallásosságok között igazságot tenni, csupán rámutat ezek létére. A különböző vallási hagyományokból táplálkozó individuális vallásosságot éppúgy egy típusnak tekinti, mint az egy hagyomány talaján álló, de annak nem minden elemét elfogadó viszonyulást, vagy a magát vallásosként definiáló, de ezt semmilyen módon nem gyakorló személyt.¹ A rendelkezésre álló adatok is erősen meghatározzák azt, hogy milyen módon, mely mércék segítségével vizsgálhatjuk a vallásosak csoportjait. Mennyiségi kérdéseket többnyire kérdőíves kutatásokból származó adatok segítségével próbál megválaszolni a kutató, ezek a felmérések azonban több módszertani kérdést is felvetnek a mintavételből fakadó becslési hibától a különböző módon feltett kérdések összehasonlíthatóságáig. Végül a jövőre vonatkozó becsléssel általában óvatosan bánt a szociológus, mivel ritkán feltételezhetjük azt, hogy a körülmények mind változatlanok maradnak, ráadásul többnyire túlságosan kevés múltbéli adat áll rendelkezésre, amelyekre a jövőre vonatkozó becsléseket alapozhatnánk. Mindezen fenntartások figyelembevételével mégis röviden megkísérlek egyfajta szociológiai képet vázolni a vallásosság helyzetéről a mai Magyarországon.

Felekezeti tagság

A vallás és a vallásosság fogalmának összetettségéből fakad, hogy a „Hányan vannak?” kérdésre a „Kik?” visszakérdezés a legegyszerűbb reakció. Egyfajta választ kaphatunk Lencsés Ákos írásából a Vigilia jelen számában. A szerző a népszámlálások vallási eredményeit elemzi tiszteletreméltó alaposással, ami a felekezeti hovatartozás önbevallásán alapuló változások nyomkövetését teszi lehetővé. Eszerint 2001-ben a teljes magyar lakosság háromnegyede sorolta magát valamilyen valláshoz, ami egyfelől igen magas arány, másfelől viszont jelentős csökkenést mutat a korábbi, jellemzően a II. világháború előtti felekezeti tagsághoz képest. A képet némileg árnyalja, hogy a vallás-

hoz nem tartozók közel 15%-os csoportja mellett mintegy 10% nem adott választ erre a kérdésre, azaz feltehetőleg 75%-nál is többen vannak azok, akiknek van vallásuk, felekezetiük. A népszámlálás által feltett kérdésre — „Vallása, felekezete?” — a kérdezettek döntő része — a válaszok megoszlása alapján erre következtethetünk — feltehetőleg azt a választ adta, amelyik vallásban megkeresztelték. A „valamilyen fajta” vallásosak létszámát tekintve ez a legtágabb kör. A mintavételen alapuló kérdőíves felmérések szerint a magyar felnőtt lakosság mintegy 9/10-ét keresztelték meg, vagy jegyezték be valamilyen vallásban, azonban a magukat valamilyen felekezethez tartozónak érzők csoportja egyértelműen szűkebb a megkereszteltek körénél. A magyar vallási helyzetről viszonylag friss és átfogó képet nyújtó Európai Értékrendvizsgálat (EVS) 2008 adatai szerint a magyar felnőttek alig több mint fele (55%) válaszol igennel arra a kérdésre, hogy tartozik-e valamilyen vallási felekezethez. A katolikusnak kereszteltek 62%-a tartja magát felekezethez tartozónak, a reformátusok 61%-a, az evangélikusok esetében pedig 52% ez az arány. Tehát a keresztség tízből négy esetben nem odatarozást, inkább egyfajta kulturális identifikációt jelent, egy háttérrel, amely azonban nem jár együtt részvétellel vagy elköteleződéssel. Az Ifjúság 2000 és 2008 felmérések eredményei szerint a fiatalok körében növekszik azok aránya, akiket nem is keresztelnek meg, ráadásul ez a folyamat meglehetősen gyors, hiszen míg 2000-ben a 15–29 éves korosztály körülbelül egytizede nem részesült saját állítása szerint a keresztségben, addig 2008-ban ugyanez az arány már 22%. A kötődés nélküli kultúrkeresztény szülők körében tehát egyre gyakoribb, hogy az egyházi kapcsolatnak ezt a minimumát sem tartják fontosnak gyermekük számára.² Az EVS adatai is alátámasztják ezt a tendenciát, hiszen a megkérdezett felnőttek 26%-a nem tartja fontosnak a gyermek születéséhez kapcsolódó vallási szertartást.

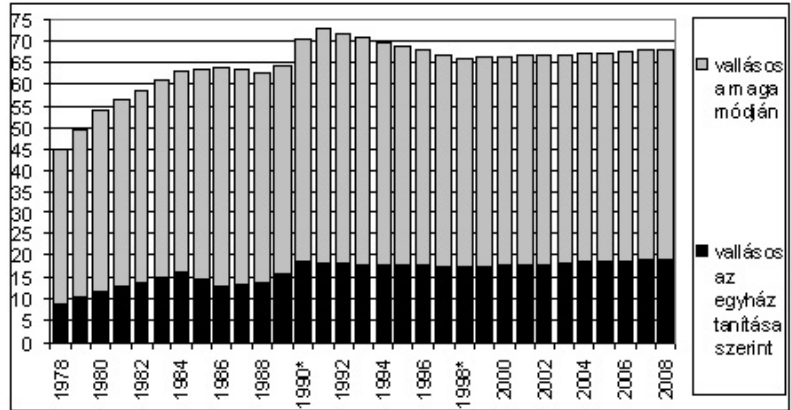
Vallási önbesorolás

A felekezethez tartozáson túl több más olyan szempont is létezik, amely a vallásosság szociológiai vizsgálata során releváns. Az egyik ilyen a vallási önbesorolás, azaz annak vizsgálata, hogy az illető vallásosnak tartja-e önmagát. A magyarországi vizsgálatok során a Tomka Miklós által már a 70-es években alkalmazott kérdés terjedt el, amely a válaszok során különbséget tesz „az egyház tanítása szerint” és a „maga módján” vallásosság között.³ A kérdés épp azon a felismerésen alapulva született, hogy létezik az egyházaktól távolságot tartó, individuális vallásosság is. A két kategória együttesen a 80-as évek eleje óta a magyar társadalom több mint felét magába foglalja. A rendszerváltás előtti évtizedben mindkét csoport létszáma növekedett, majd a „maguk módján” vallásosak 90-es évekbeli enyhe csökkenése után a 2000-es években a stagnálás a jellemző. Jelenleg a felnőtt lakosság közel fele vallásos a maga módján, és valamivel kevesebb mint ötöde az egyház tanítása szerint, azaz összességében a magukat valamilyen módon vallásosnak tartók a teljes felnőtt népesség körülbelül kétharmadát teszik ki.

²Rosta Gergely: *Ifjúság és vallás*. In: Laki László – Szabó Andrea – Bauer Béla (szerk.): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002, 220–239.; Hámori Ádám – Rosta Gergely: *Vallás és ifjúság*. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan(?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 2011, 249–262.

³Tomka Miklós: *A vallásosság mérése*. In: Máté-Tóth András – Jahn Mária (szerk.): *Studia Religiosa. Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*. Bába és Társa Kft., Szeged, 1998, 18–31.

A felekezeti tagság és a vallási önmeghatározás kapcsolatát jól jellemzi, hogy egyfelől akik valamilyen vallási felekezethez tartozónak mondják magukat, azok majd' egyharmada tartja magát vallása tanítása szerint vallásosnak, míg 55%-uk a maguk módján vallásos (15%-uk pedig nem tartja magát vallásosnak, vagy nem tudja eldönteni, vallásos-e vagy sem), másfelől pedig akik nem tartoznak semmilyen felekezethez, azok 40% tartja magát a maga módján vallásosnak.

⁴Forrás: Tomka Miklós: *Vallási helyzetkép – 2009*. In: Rosta Gergely – Tomka Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok?* OCIFE – Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2010, 405.

1. ábra: Az egyház tanítása szerint, valamint a maguk módján vallásosak társadalmi részarányának alakulása az utóbbi harminc évben (%)

* Ellentétben az egyébként évenkénti egy adatfelvétellel, 1989-ben és 1998-ban négy-négy, 1990-ben és 1991-ben két-két adatfelvétel volt. Az itt ki-mutatott adatok ezek átlagai.⁴

Az egyének önértelmezésén alapuló vallásosság tehát többségében távolságot tart az egyházaktól. Ez azonban nem jelenti automatikusan a teljes elutasítást, hiszen a „maga módján vallásosság” legfontosabb forrásai éppenséggel maguk az egyházak és azok tanításai. Ennek az összetett képnek a kibontását szolgálja, ha a val-lás, mint többdimenziós jelenség⁵ két legfontosabb aspektusát, a vallásgyakorlatot és a hitet közelebbről is megvizsgáljuk, majd ezeknek a jellemzőknek a fényében vetjük össze egymással a vallási önbesorolás két kategóriáját.

⁵Charles Glock – Rodney Stark: *Religion and Society in Tension*. Chicago, 1965.

Vallásgyakorlat

A templomba járás gyakorisága csökkenő szintet mutat a 90-es évek eleje óta. Míg 1991-ben még 13% mondta magát heti (vagy hetenként többszöri) templomba járónak, 23% volt a minimum havonta temp-lomba járók aránya, és 32% nem ment soha templomba, addig 2008-ban ugyanezek az arányok 9%, 15% és 42%. Az adatokból kiolvasható az is, hogy a rendszertelen templomlátogatók aránya alig változott a két vizsgálat között eltelt 18 év alatt. Ez feltehetőleg annak köszön-hető, hogy míg a templomba soha nem járók növekvő aránya legin-kább ezt a csoportot csökkentette, addig a rendszeresen templomba-járók csökkenése épp ellentétes hatással járt a rendszertelen templomba

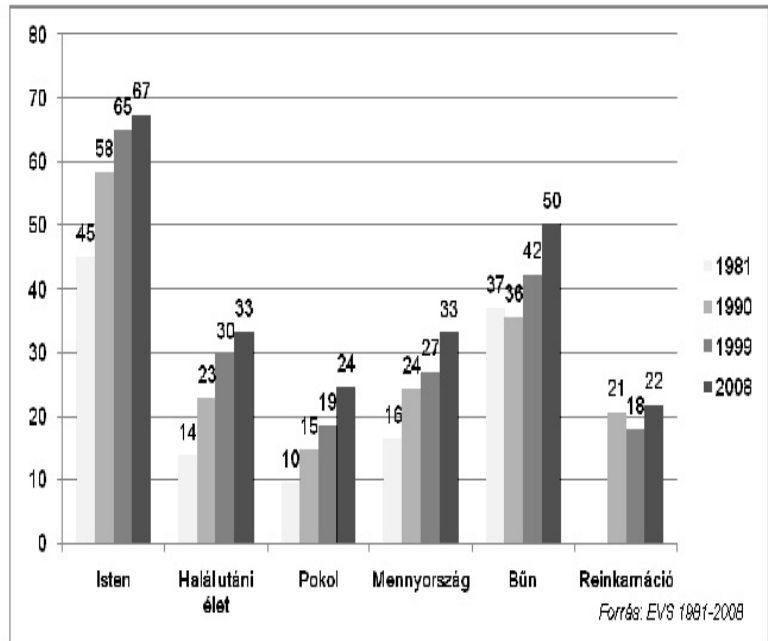
⁶Rosta Gergely:
*A magyarországi vallási
változás életkori aspektu-
sai.* In: Hegedűs Rita –
Révay Edit (szerk.):
*Úton... Tanulmányok
Tomka Miklós tiszteletére.*
SZTE BTK Vallástudomá-
nyi Tanszék, Szeged,
2007, 297–311.; Tomka
Miklós: *Vallási helyzetkép*
– 2009, i. m.

járókra. Korábbi vizsgálatok⁶ kimutatták, hogy a templomba járás visz-
szaesése alapvetően a különböző korosztályok eltérő vallási szociali-
zációjának köszönhető, mivel a csökkenő létszámú vallásosabb idős
korcsoportok helyébe lépő fiatalok eleve jóval kisebb arányban járnak
templomba. Ugyanakkor az egyes születési kohorszokon belül igen sta-
bil a vallásgyakorlat aránya, azaz a gyermek- és ifjúkori vallásgya-
korlattal kapcsolatos tapasztalatok meghatározóak a későbbiek során
is. Éppen ezért különösen fontos látni, hogy az Ifjúság 2008 felmérés
adatai szerint a 15–29 éves fiatalok körében igen alacsony a vallás-
gyakorlat ezen módja: a legalább heti templomba járók aránya 4%, a
legalább havonta járóké pedig 10%. A csökkenés ráadásul ezen a kor-
osztályon belül is megfigyelhető, hiszen 2000-ben még 8%, illetve 17%
volt a heti és a havi templomlátogatók aránya a fiatalok körében. A 15–
29 éves fiatalok esetében a szocializációs hatás mellett enyhe életkori
hatás is megfigyelhető: az eleve alacsony tinédzserkori vallásgyakorlat
a fiatal felnőttkorba lépéssel, a családi és iskolai kötelekkel lazulá-
sával párhuzamosan tovább gyengül.

A vallásgyakorlat egy másik, a miséhez, istentisztelethez képest
kevésbé kötött formája az ima. Az EVS-kérdőívben szereplő egyik
kérdés szándékosan a lehető legtágabban próbál ezzel kapcsolato-
san fogalmazni: „Szokott-e Ön néha imádkozni, meditálni, elmél-
kedni vagy valami hasonlót tenni?” A kérdésre adott „igen” vála-
szok aránya a templomba járással ellentétes tendenciát mutat.
1990-ben 57%, 1999-ben 60%, 2008-ban pedig 63% állította, hogy
legalább néha szokott tenni valamit a felsoroltak közül. Az enyhe
emelkedés mögött — a templomba járásnál tapasztalattal ellentét-
ben — kevésbé a szocializációs különbségek játszanak szerepet, in-
kább a minden kohorszon belül megfigyelhető emelkedése az
imádkozók, meditálók, elmélkedők arányának. Ez pedig arra utal,
hogy sokak esetében az egyéni életpályán belül történt változás: ko-
rábban nem tettek ilyet, most viszont igen.

Hit A vallásgyakorlat mellett a vallásosság másik fontos dimenziója a
hit. Ez esetben legalább két kérdés fontos: kik a hívők, és miben
hisznek? Mivel a „maguk módján vallásosak” is többnyire olyan
elemekből barkácsolják össze vallásukat, melyeket az őket körül-
vevő kulturális közeg nyújt, elsődlegesen az a kérdés, hogy bizo-
nyos keresztény hittartalmak mekkora elfogadottsággal bírnak. Az
EVS öt keresztény gyökerű hittétel mellett a reinkarnációba vetett
hitre vonatkozóan tett fel kérdést. A hat közül egyedül Isten létében
hisz a magyarok többsége, egész pontosan a kétharmada. Ugyan-
akkor az időbeli változás iránya a reinkarnáció kivételével felfelé
mutató, a változás mértéke pedig jóval nagyobb, mint a templomba
járás esetén tapasztalt csökkenés. Ez a trend — az imához, meditá-
cióhoz hasonlóan — nem egyszerűen a társadalom demográfiai
összetételének változásából fakad, sokkal inkább abból, hogy sokan
vannak, akik korábban nem hittek, s most igen.

Az egyetlen stagnálást az egyetlen nem keresztény hittartalom esetében tapasztalni, amely a legkisebb elfogadottságot élvezi a hat közül. Ezzel együtt figyelemre méltó, hogy körülbelül minden ötödik magyar a saját állítás szerint hisz a reinkarnációban, azaz abban, hogy itt a Földön újra meg fogunk születni. Egy másik kérdésre adott válaszokból arra következtethetünk, hogy a babonák elfogadottsága is emelkedik. 1999-ben a megkérdezettek kétharmada utasította el a leghatározottabban azt az elképzelést, hogy a kabalák, talizmánok szerencsét hozhatnak, kilenc évvel később viszont már csak a válaszadók fele volt ugyanezen az állásponton. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor nem a talizmán-hívók amúgy meglehetősen kis csoportja nőtt, hanem azoké, akik bizonytalanok ebben a kérdésben, ingadoznak az elfogadás és az elutasítás között. Ez egy újabb jele annak, hogy az egyénileg fabrikált vallás több forrásból is táplálkozhat, de összességében gyengébb lábakon áll, mint egy egyház koherens tanításával teljes mértékben azonosulni tudó hit.

2. ábra: Egyes hittartalmakban hívők arányának változása, 1981–2008 (%)

A vallási önbesorolás két típusa a vallásosság dimenzióiban

A vallásgyakorlat és a vallásos hit témaköreit együttesen vizsgálva úgy tűnik, a rendszerváltás óta, sőt már azt megelőzően is jelentősen nőtt az érdeklődés a transzcendens, mégpedig annak keresztény gyökerű megtapasztalása iránt. Ugyanakkor a növekvő hit többnyire nem talált utat az egyházak felé, amelyek — legalábbis a templomba járási és a felekezeti hovatartozási adatok alapján — híveik lassú kihalását, a fiatalok csökkenő létszámú belépését kell, hogy megtapasztalják.

**Az egyház tanítása
szerint, illetve a maguk
módján vallásosak**

Mennyiben különbözik a vallásgyakorlat és a hit dimenziója alapján a vallási önbesorolás két csoportja, az egyház tanítása szerint, illetve a maguk módján vallásosak? A legjelentősebb eltérés a templomba járás tekintetében mutatkozik. Míg az egyház tanítása szerint vallásosak 42%-a jár legalább hetente, és 61%-a legalább havonta templomba, addig a maguk módján vallásosak esetében ezek az arányok: 3, illetve 9%. Ugyanakkor az is látszik, hogy a két jellemző közötti összefüggés nem determinisztikus. Egyrészt vannak szép számmal olyanok, akik számára az egyház tanítása nem jelenti a rendszeres templomba járást: például a magukat a katolikus egyház tanítása szerint vallásosnak mondóknak mindössze 43%-a jár hetente misére. Másfelől vannak olyanok is — még ha kisebb számban is —, akik rendszeres templomba járóként vallják magukat a maguk módján vallásosnak.

Az ima, meditáció tekintetében kisebb az eltérés a két csoport között. Az egyház tanítása szerint vallásosak közül szinte mindenki (98%) szokott imádkozni, meditálni, a maguk módján vallásosak esetében 78% ez az arány. Jóval nagyobb különbséget találni azonban, ha a kérdés konkrétan az Istenhez imádkozás gyakoriságára vonatkozik. Az egyházián vallásosak közel 80%-a, a maguk módján vallásosoknak viszont csupán alig több mint egynegyede teszi ezt naponta, de legalább hetente többször. A két kérdés megfogalmazásából csupán sejtethető, hogy a jelentős eltérés egyrészt a gyakoriságban mutatkozik, másrészt magának a tevékenységnek az értelmezésében (ima vs. meditáció).

Két olyan hittartalom van, melyben közel azonos arányban hisz a két csoport: Isten (100, illetve 91%), valamint a reinkarnáció (28, illetve 26%). Az összes többi, keresztény alapú hittételben az egyház tanítása szerint vallásosak nagy többsége hisz, a maguk módján vallásosak nagyobb része nem hisz (kivéve a bűnt, ahol valamivel 50% alatti az elutasítók aránya). Ugyanakkor a koherensen mind az öt keresztény gyökerű hittételben hívők aránya az egyházián vallásosak esetében is alig haladja meg az 50%-os szintet. A legerősebben a pokol létevel kapcsolatban él kétely az ehhez a csoporthoz tartozókban (is). A reinkarnáció esete önmagában is érdekes, hiszen úgy tűnik, az elkötelezett keresztények az átlagosnál valamivel nagyobb mértékben hisznek ebben. Ez esetben csak arra gondolhatunk, hogy az „itt a földön újra megszületünk” értelmezés alatt sokan a feltámadást érthették.

Az egyház tanítása szerint vallásosak jelentős része részesült valamilyen fajta vallásos nevelésben. Ez olvasható ki abból az adatból, hogy közel háromnegyedük emlékszik úgy vissza, hogy tizenkét éves korában legalább hetente járt templomba. A maguk módján vallásosak esetében 44, a nem vallásosaknál pedig mindössze 12% volt ez az arány. De vajon mennyire „hatékony” a gyermekkori vallási nevelés a felnőttkori vallásosság szempontjából? Akik gyermekkorukban is jártak rendszeresen templomba, azok egyértelműen az átlag feletti valószínűséggel vallják magukat egyházián vallásosnak, de ezzel együtt még a gyermekkorukban hetente misére, istentiszteletre járóknak is csupán egyharmada sorolja magát ebbe a kategóriába, míg több mint

felük a maga módján vallásosnak tartja magát. A vallásos nevelésben részesültek tehát nagyon nagy valószínűséggel vallásos felnőtté is válnak, de ez csak egy kisebb részük esetében jelenti valamely egyház tanainak elkötelezett követését is. Akik gyermekkorukban rendszeresen, legfeljebb havonta, de leginkább ennél ritkábban jutottak el templomba, azok körében alig 10%-ot meghaladó az egyházi vallásosok, ugyanakkor magasabb, 60% körüli a maguk módján vallásosok aránya. A vallástalanság ezen a csoporton belül csak egy körülbelül 20%-os kisebbségre jellemző. Az igazán nagy különbséget a gyerekkorukban templomba soha nem járók esetében tapasztalni, akik többsége nem is tartja magát vallásosnak, vagy ha igen, akkor szinte kizárólag a „maga módján vallásos” típus jön szóba.

A vallásosak csoportjának társadalmi háttere

⁷Tomka Miklós: *Vallási önbesorolás és társadalmi rétegződés*. Szociológia, 1977/4. 524–538.;

Tomka Miklós: *A vallás változása Magyarországon*.

In: Lovik Sándor –

Horváth Pál (szerk.):

Hívők, egyházak ma

Magyarországon. MTA

Filozófiai Intézet,

Budapest, 1990, 262–318.;

Hegedűs Rita:

A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében. PhD-értekezés.

BKÁE, Budapest, 2000.

⁸Hegedűs Rita: *Újabb adatok a magyar „egyházi vallásosság” társadalmi megjelenéséről*.

In: Hegedűs Rita – Révay

Edit (szerk.): *Úton...*

Tanulmányok Tomka

Miklós tiszteletére. SZTE

BTK Vallástudományi

Tanszék, Szeged, 2007,

283–296.; Rosta Gergely:

A 70-es években indult magyarországi empirikus vallásszociológia egyik leggyakoribb megállapítása a vallásosak társadalmilag marginalizálódott helyzetére vonatkozott.⁷ Eszerint a vallásosak körében felülreprezentáltak voltak a nők, az idősek, a kistelepüléseken élők, az aluliskolázottak, az inaktívok. Ehhez a helyzethez a hívő embereknek a szocializmus idején elszenvedett diszkriminációján túl a szocialista iparosítás és modernizáció is hozzájárult, amely tömegesen szakította ki az embereket hagyományos közösségeikből, és ezen tömegek számára a hagyományos vallási kötelek is gyorsan meglazultak.

A rendszerváltás egyik fontos vallásszociológiai kérdése volt, hogy ez a tendencia miként folytatódik. Két évtizeddel később úgy tűnik, a vallásosak és a többségi társadalom szocio-demográfiai háttérben mutató különbségek csökkentek, ha teljesen nem is tűntek el. Ez olvasható ki mind a különböző korcsoportok vallásosság szerinti csoportjainak társadalmi háttér szerinti összevetéséből, mind a különböző időpontokban végzett felmérési eredmények összehasonlításából. A 40 év alatti korcsoportban eltűnően vannak vallásosak és nem vallásosak között az iskolai végzettség, a lakóhely településtípusa vagy a jövedelem szerinti különbségek, amelyek a 60 évnél idősebbek esetében még meghatározóak. Sőt, mind az EVS, mind a fiatalokra koncentrált Ifjúság 2000–2008 vizsgálatok eredményeiben felfedezhető olyan jelek, melyek szerint az elkötelezett, templomba járó vallásos csoporton belül a magasabb státuszú, jobb végzettségű és jövedelmi helyzetű társadalmi rétegek enyhén felülreprezentáltak.⁸

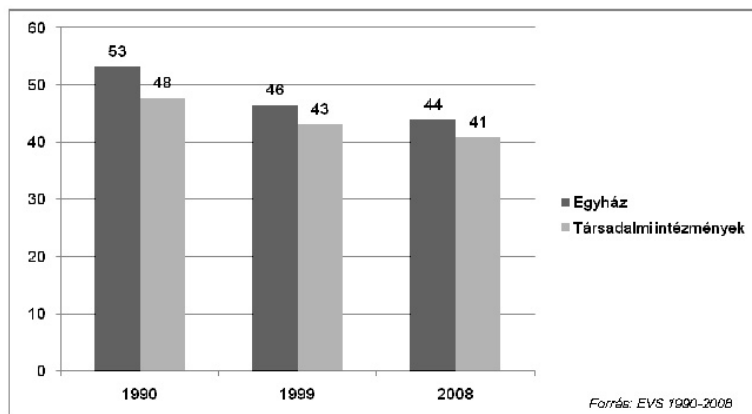
A változások okainak körüljárására alaposabb vallásszociológiai felmérésre volna szükség. Annyi azonban a rendelkezésre álló adatokból is látszik, hogy a vallását rendszeresen gyakorló hívők létszámának csökkenése nem egyenletesen ment végbe a társadalom egyes rétegeiben. Az idősebb, falusi népesség körében egyértelműen drasztikusabb volt a visszaesés, mint a városi, fiatalabb népesség esetében. Rögtön hozzá kell tenni azt is, hogy utóbbiak közt eleve jóval kevesebben voltak az elkötelezett hívők, tehát a csökkenés lehetősége is kisebb volt. Ezzel együtt a társadalmi háttér kiegyenlítődése leginkább azt jelenti, hogy a hagyományosabb, népegyházi vallásosságot kép-

viselő csoportok részaránya jobban csökkent, s ezáltal közelebb került a fiatalabb, városi csoportok vallásosságának a szintjéhez. Ha a változást összekötjük a templombajárás csökkenése kapcsán említett szocializációs hatással, akkor azt gyaníthatjuk, hogy a népegyházi vallásosság reprodukciós képessége jobban csökkent, mint a fiatalabb városi rétegekre jellemzőbb kisközösségi kötődéseken alapuló vallásosság.

Az egyház megítélése

Az egyházaktól távolságot tartó vallásosság dominanciája alapján jogosan vetődhet fel a kérdés, hogy milyen a magyar társadalom egyházképe? Az Európai Értékvizsgálatban szerepeltek olyan kérdések is, amelyek alapján ennek a képnek bizonyos elemeire fény derül. Az egyik ilyen kérdés az egyházzal szembeni bizalom volt. A magyar társadalom általában meglehetősen alacsony bizalmi szintjéhez képest a rendszerváltás idején az egyházakkal szemben mutatkozott az egyik legmagasabb fokú bizalom. Az azóta eltelt időszak a bizalom gyengülését hozta, de ez a folyamat nem csupán az egyházakat, hanem általában az intézményrendszer egészét érinti. Ennek eredménye képpen ma Magyarországon közepesnél alacsonyabbnak, de a teljes intézményrendszerhez képest továbbra is némileg magasabbnak mondható az egyházakba vetett bizalom szintje. Az egyház tanítása szerint vallásosak kiemelkedően magas fokú bizalmat tanúsítanak egyházuk iránt (84 pont), a maguk módján vallásosak bizalmi indexe (48 pont) ugyanakkor alig haladja meg a teljes társadalom átlagértékét.

⁹A társadalmi intézményekbe vetett bizalom összesen tíz intézmény 1-től 4-ig terjedő skálán történt egyenkénti értékeléseinek egy 0-tól 100-ig terjedő skálára projektált átlagértéke. 0 = egyáltalán nem bízok, 100 = nagyon bízok.

3. ábra: A társadalmi intézményekbe és az egyházba vetett átlagos társadalmi bizalom (0–100 pont)⁹

Az egyházak megítélésének másik vizsgált eleme az egyházak kompetenciakörére vonatkozott. Az EVS-kutatásban felmért négy lehetséges feladat közül az emberek lelki-spirituális igényeinek kielégítése az egyetlen, melyben a társadalom többsége kompetensnek látja az egyházakat. Ezzel szemben az erkölcs, a családi élet, vagy a társadalmi problémák esetében a túlnyomó többség úgy látja, hogy az egyházak nem adnak megfelelő válaszokat ezeken a

területeken. Az egyház tanításait követők természetesen az átlagosnál jóval nagyobb arányban tartják kompetensnek az egyházakat az egyes témakörök esetében, de a társadalmi kérdések témaköre még ezt a csoportot is erősen megosztja, hiszen minden második egyházián vallásos szerint az egyháznak nincsenek megfelelő válaszaik a társadalmi kihívásokra.

A vallásosság következményei

¹⁰Charles Glock
– Rodney Stark: i. m.

¹¹Tomka Miklós:
Vallási helyzetkép
– 2009, i. m. 421.

¹²Kopp Mária (szerk.):
Magyar lelkiállapot 2008.
Esélyerősítés és
életminőség a mai
magyar társadalomban.
Simmelweis Kiadó,
Budapest, 2008.

¹³Bartal Anna Mária:
Élnek köztünk boldog
emberek is... A magyar
önkéntesek és nem-
önkéntesek jellemzői.
In: Rosta Gergely –
Tomka Miklós (szerk.): *Mit*
értékelnek a magyarok?
OCIFE – Faludi Ferenc
Akadémia, Budapest,
2010, 401–425.

Glock és Stark ötdimenziós vallásmeghatározásában¹⁰ az ötödik szempont az úgynevezett következmény-dimenzió. Ez arra vonatkozik, hogy a többi dimenzió (vallásos hit, gyakorlat, élmény és ismeret) alapján mutatott vallásosság milyen hatással jár az élet egyéb területein. A lehetséges következmények palettája igen széles, kezdve az erkölcsi elvektől, folytatva a társadalmi részvétellel, s eljutva egészen a lelki és fizikai egészségig. Tomka Miklós megfogalmazásában „a vallásos és nem vallásos emberek életérzése és magatartása különbözik”.¹¹ Itt most csak röviden emelek ki néhány olyan különbséget, amely az Európai Értékrendvizsgálat kérdőívei alapján megmutatkozik. Előre bocsátandó, hogy ezek az eltérések nem kizárólagosak, nem fogalmazhatunk úgy, hogy „az egyházián vallásosak kivétel nélkül »valamilyenek«, ezzel szemben a nem vallásosak mind »másmilyenek«”. Inkább arról van szó, hogy a vallásosság különböző kategóriáival gyakrabban járnak együtt bizonyos tulajdonságok, mint más kategóriákkal. Szintén megfontolandó, hogy amennyiben valamilyen együttjárást találunk, úgy az egyben ok-okozati kapcsolatot is jelent, vagy esetleg valamilyen más tényező (például az életkor) közvetett hatása mutatkozik meg a vallásosságon keresztül. A különböző hatásokat többváltozós statisztikai elemzési eljárással igyekeztem elkülöníteni. De mely tulajdonságokról is van szó?

Az étellel való elégedettséggel pozitív összefüggést mutat a templomba járás gyakorisága, azaz a gyakoribb templomlátogatás önmagában magasabb fokú elégedettséget valószínűsít — még ha ez az összefüggés meglehetősen gyenge is. Ezek az eredmények összhangban állnak azokkal a kutatási eredményekkel, amelyek a lelki egészség vonatkozásában vizsgálják a vallás szerepét.¹²

A magasabb fokú templomi vallásgyakorlat egyértelműen a magasabb fokú társadalmi, civil szervezeti részvétellel, valamint a társadalmi intézményekkel szembeni erősebb bizalommal jár együtt. Mint fentebb láthattuk, illetve amint azt Bartal Anna Mária is kiemeli, bizalom és civil részvétel, főként a szocialista múltnak köszönhetően erősen hiánycikknek számítanak a magyar társadalomban, a vallásos emberek tehát fontos szerepet játszhatnak a társadalom regenerációjában ezeken a területeken.¹³

A magyar társadalom, legalábbis verbálisan, egy kérdőív kérdéseire válaszolva, eleve meglehetősen elutasítónak mutatkozik az erkölcsi normák megszeghetőségével kapcsolatosan, de a vallásosak még szigorúbbak e tekintetben, mint a nem vallásosak. Különösen a férfi-női kapcsolat normaszegéseinél, az alkalmi szexuális kapcsolat létesítése, az

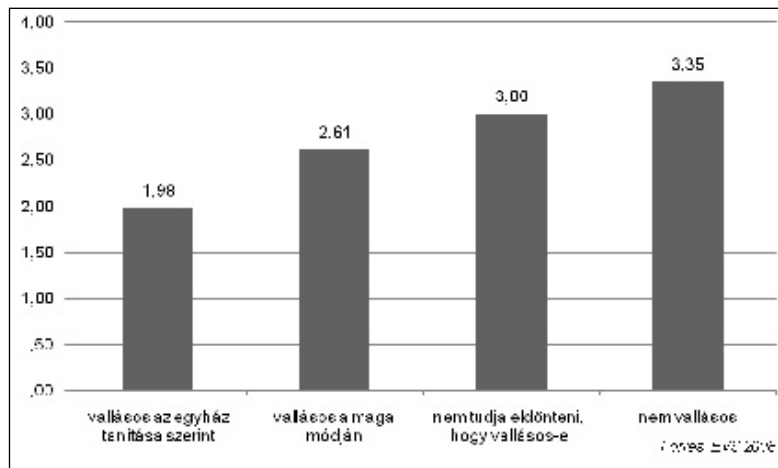
¹⁴Az index összesen tizenhat normaszegés 1-től 10-ig történő egyenkénti értékeléseinek átlagaként került kiszámításra.

¹⁵José Casanova: *Public Religions in the Modern World*. University of Chicago Press, Chicago, 1994.; Karel Dobbelaere: *Secularization: An Analysis at Three Levels*. P. I. E. – Peter Lang, Bruxelles, 2002.; Detlef Pollack: *Rückkehr des Religiösen?* Mohr Siebeck, Tübingen, 2009.

Összefoglalás

¹⁶Thomas Luckmann: *Die unsichtbare Religion*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1991.; Grace Davie: *Religion in Britain since 1945. Believing without Belonging*. Oxford, 1994.; Danièle Hervieu-Léger: *Pilger und Konvertiten: Religion in Bewegung*. Ergon, Würzburg, 2004.; Rosta Gergely: *Szekularizáció vagy privatizáció? A vallásosság változása Magyarországon a rendszerváltás utáni másfél évtizedben*. In: Császár Melinda – Rosta Gergely (szerk.): *Ami rejte van, s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*. PPKE BTK, Budapest – Piliscsaba, 2008.

abortusz, a válás és a prostitúció esetében jóval kevésbé megengedőek az egyház tanítását követők, mint a társadalom többi része.

4. ábra: Az erkölcsi rigiditás-engedékenységi indexértéke a vallásosság egyes csoportjaiban (1 = teljesen elutasítja a normaszegést, 10 = minden esetben megengedhetőnek tartja)¹⁴

A vallásszociológia egyik legrégebbi vitája a szekularizációval kapcsolatos.¹⁵ A korábban evidenciának tekintett folyamat helyett ma sokkal inkább beszélnek ennek egyedi, (nyugat)európai jellegéről, szembeállítva azt Amerika magas fokú vallásosságával, a fundamentalista mozgalmak térnyerésével, vagy a vallás egyre fontosabbnak tűnő (világ)politikai szerepével. A mi esetünkben az a fő kérdés, hogy a fent leírtakat mennyiben értelmezhetjük e paradigma keretein belül, illetve mennyiben volna szükség alternatív magyarázatokra. Amennyiben a vallást kizárólag egy egyház keretein belül megélt, az egyén teljes életét meghatározó elköteleződés-ként értelmezzük, úgy valóban úgy tűnik, visszaszorulóban van ez a jelenség. Amennyiben egy tágabb értelmezést tartunk elfogadhatónak, amelyben a természetfeletti orientáció nem feltétlenül fejeződik ki intézményesült egyházi keretek között, úgy sokkal inkább beszélhetünk vallási individualizációról,¹⁶ mintsem elvallástalanságról. Azonban akárhogy viszonyulunk is a fenti helyzetképhez, annyi bizonyos, hogy a jelenlegi tendenciák alapján az egyházak közvetlen hatóköre egy szűk és a jövőben várhatóan szűkülő körre terjed ki, akik sok szempontból markánsan eltérnek az őket körülvevő társadalmi közegtől. Az is látszik, hogy a létszámcsökkenés azokat a rétegeket érintette a leginkább, melyekre a népegyházi típusú vallásosság a leginkább jellemző. Az egyházak számára az adatokból kiolvasható legfontosabb kérdés, hogy miként próbálják megtartani a megmaradt nyáját, s milyen módon próbálják megszólítani a vallás iránt többé-kevésbé fogékony, de az egyház iránt közömbös vagy elutasító tömegeket.